

СИСТЕМА ЧАСОВИХ АНАЛІТИЧНИХ ДІЕСЛІВНИХ ФОРМ В ЄГИПЕТСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ АРАБСЬКОЇ МОВИ

Петрова Ю. І.

В арабській мові, як і в інших мовах, поряд із абсолютним вживанням часових форм дієслова, яке вказує на співвіднесеність дії з моментом мовлення (минулий, теперішньо-майбутній та майбутній часи), існують і таксисні (відносні) значення, які вказують, наскільки співвідноситься дія з іншою часовою точкою відліку або з часом іншого процесу в реченні [Селіванова 2006, 658]. Згідно з загальноприйнятою в мовознавстві класифікацією, дієслівну систему арабської мови загалом і єгипетського діалекту зокрема можна віднести до “комбінованої” моделі вираження таксису, в якій дієслівні форми одночасно виражають грамеми як відносного, так і абсолютного часу [Плунгян 2000, 272]. Відносна співвіднесеність дій, які відбуваються в минулому або майбутньому (арабська літературна мова – АЛМ) або навіть у теперішньому часі (єгипетський діалект) виражається за допомогою складних аналітичних видочасових форм дієслова. Всі вони утворюються за участю допоміжного дієслова *كان* ‘бути’, яке втрачає своє основне лексичне значення й передає часові відтінки, та повнозначного дієслова.

У працях з арабістики видочасовим аналітичним формам з дієсловом *كان* не надається уніфікованого термінологічного визначення, і вони не отримали чіткого систематичного опису. На думку Гранде Б.М., певною мірою їх можна зіставити зі складними часовими формами інших мов, але дієслово *كان* не можна прирівняти до допоміжних дієслів західноєвропейських мов [Гранде 1998, 158].

В сучасній арабістиці прийнято виділяти чотири “складні форми часу” дієслова в АЛМ: минулий тривалий (*كان يفعل*), давноминулий (*كان قد فعل*), майбутній попередній (*يكون قد فعل*) та майбутній у минулому (*كان سيفعل*) [Шарбатов 1991, 314]. Остання форма вважається відносно новим утворенням. Першим на її появу звернув увагу Ковальов О.О. на початку 50-х рр. ХХ ст., відмітивши факт спорадичної реалізації в АЛМ цієї конструкції [Мишкуров 1986, 120]. Часом її появи в єгипетському діалекті прийнято вважати початок ХХ ст., оскільки ця форма не згадується у відомій праці

В. Шпітти-бея “Грамматика арабського діалекту Єгипту” [Spitta-Bey 1880], але побіжну згадку про неї можна знайти у посібнику Уільмора [Willmore 1901].

Шарбатов Г.Ш. ще в 1968 р. зазначав, що дієслівні часові форми єгипетського діалекту помітно відрізняються від часових форм АЛМ з точки зору кількісних і якісних особливостей. Зокрема, ним зроблено висновок про спрощення цієї системи в розмовній мові – виділено лише дві складні часові форми (минулий тривалий час і майбутній у минулому) проти чотирьох у АЛМ. До того ж, за його даними, вони зустрічаються доволі рідко, і сфера їхнього вжитку є вузькою, ніж у АЛМ [Шарбатов 1991, 314]. У найбільш ранній теоретичній праці з діалектної граматики взагалі згадується лише майбутній тривалий час [Spitta-Bey 1880, 358]. Шарбатов Г.Ш. пояснює такі зміни у діалектній граматичній системі вимогами усного мовлення, яке має тенденцію до лаконічності й простоти висловлювання [Шарбатов 1968, 121, 128].

У той же час, відомо, що в аналітичних мовних системах, до яких належать і сучасні арабські діалекти, представлена більш деталізована система вираження часових і таксисних протиставлень [Плунгян 2000, 272]. У відомій праці Т. Мітчелла, присвяченій структурі єгипетського діалекту, дієслово *كان* трактується як таке, що має як незалежний статус, так і виконує функцію допоміжного дієслова в сполученнях з часовими формами та дієприкметником. Зокрема, автор виділяє п'ять аналітичних конструкцій, не надаючи їм термінологічного визначення, але проводячи паралель з аналогічними за значенням формами англійської мови [Mitchell 1962, 87]:

<i>kān fa' al</i>	Past Perfect
<i>yikūn fa' al</i>	Future Perfect
<i>kān bi-yif' al</i>	Past Continuous
<i>yikūn bi-yif' al</i>	Future Continuous
<i>kān ḥa-yif' al</i>	Was going to ...

У К. Хоулз наведено 6 конструкцій з “допоміжним дієсловом” *كان*, які позначають відносні часи. Відмінності від класифікації Т. Мітчелла полягають у формах майбутнього часу – *bi-ykūn fa' al*, *ḥa-ykūn fa' al*, *ḥa-ykūn bi-yif' al* [Holes 1995, 192].

Найбільш розгалужена система складних дієслівних часів у діалекті (“verb-tenses”) представлена у навчальному посібнику відомого єгипетського філолога А. Ель-Тонсі [El-Tonsi, al-Sawi 1990, 146-159], хоча автор також не надає їм термінологічної трактовки. Її можна зобразити у вигляді такої класифікації:

Спільні часові конструкції		Специфічні діалектні часові конструкції
АЛМ	Єгипетський діалект	
Минулий тривалий час		У минулому часі
كان يفعل	<i>kān bi-yif'al/ kān yif'al</i>	<i>kān ḥa-yif'al</i>
Давноминулий час		<i>kunt 'if'al</i>
كان (قد) فعل	<i>kān fa 'al</i>	У теперішньому часі
Майбутній попередній час		<i>bi-ykūn fa 'al</i>
يكون (قد) فعل	<i>ḥa-ykūn fa 'al</i>	<i>bi-ykūn bi-yif'al</i>
		<i>bi-ykūn ḥa-yif'al</i>
		У майбутньому часі
		<i>ḥa-ykūn bi-yif'al</i>
		<i>ḥa-ykūn ḥa-yif'al</i>

Таким чином, класифікація єгипетського автора нараховує не менше 10 аналітичних часових конструкцій, сформованих за допомогою допоміжного дієслова كان. У цьому зв'язку постає питання про те, класифікацію якого з авторів можна вважати більш достовірною і чи дійсно система дієслівних часів єгипетського діалекту є настільки розширеною, як це представлено в роботі А. Ель-Тонсі. Для дослідження реалізації аналітичних конструкцій з дієсловом كان та виявлення їх значень ми звернулися до матеріалу оригінальних діалектних текстів – п'ятьох творів відомих єгипетських письменників, написаних у період 1960–90 рр. XX ст.: п'єси “الفرافير” та “البهلوان” (‘Акробат’) Ю. Ідріса, “أولادنا في” (‘Наші діти в Лондоні’) А. Салема, “حنين” (‘Туга’) Ю. Ауфа та “سعدون المجنون” (‘Безумний Саадун’) Л. Ар-Рамлі.

Минулий тривалий час в єгипетському діалекті представлений двома варіантами залежно від наявності преформатива у формі імперфекта основного дієслова. В цьому контексті слід

значити, що маркований імперфект (з преформативом *bi-*) в абсолютному значенні вживається для позначення дії, що відбувається в теперішньому часі або в момент мовлення, а характерною функцією преформатива є: а) вираження реального теперішнього часу, обмеженого моментом висловлювання [Шарбатов 1968, 126], хабітуальне значення або тривалість дії [Wise 1975, 102; Mitchell 1962, 82]; б) позначення теперішнього часу в широкому плані (повторювальний, абсолютний теперішній час) [Шарбатов 1968, 126]. Вживання ж немаркованого імперфекта (*yif'al*) найчастіше зумовлено передуманнями інших, допоміжних слів. Тому в першому випадку йдеться про такі відтінки значень:

а) тривалу дію або довгий процес у минулому: أنا ما كنتش بحتج 'Я не протестував проти режиму... Я оснивував режим' [سعدون المجنون, 23];

б) дію, яка тривала протягом певного відрізка часу або на фоні іншої дії [Шарбатов 1968, 129]: كنتوا بتتكلما عليا؟ 'Ви говорили про мене?'; 'Все, що я пам'ятаю – це те, що я прогулювався біля Університетського мосту' [سعدون المجنون, 21, 30];

в) дію, що зазвичай, часто мала місце (фреквентатив): دانا كنت بانزل من المنصورة مخصوص عشان أدفع له أجرة ست أشهر مقدم كل مرة 'Я щоразу приїжджала з ель-Мансури спеціально для того, щоб заплатити йому наперед за шість місяців' [حنين, 92]; قبل كدة كنا بنطرد من اللوكاندات 'До цього нас виганяли з готелів' [أولادنا في لندن, 13]; فاكرا لما كنت بتقول 'Пам'ятаєш, як ти називав мене віслюком?' [سعدون المجنون, 80].

г) з дієсловами руху – лише фреквентатив у минулому [El-Tonsi 1990, 147]: دا كان بيضربني في ابتدائي 'він був мене (коли я був) у початкових класах' [أولادنا في لندن, 43].

У другому ж випадку на значення часової конструкції *kān yif'al* впливають відтінки, властиві формі немаркованого імперфекта. За даними Шарбатова Г.Ш., форма *yif'al* дуже рідко використовується в значенні теперішнього часу, обмеженого моментом мовлення [Шарбатов 1968, 123]. Т. Мітчелл класифікує 10 випадків вживання форми немаркованого імперфекта [Mitchell 1962, 82–86]. Дослідник сирійського діалекту М. аль-Маасарані визначає цю форму як кон'юнктив і вважає, що вона має багато спільного з кон'юнктивом французької мови [аль-Маасарані 1965, 518]. Її ізольоване вживання має місце в разі наявності відтінку імператива по відношенню

до третьої особи, в тому числі у релігійних формулах: رَبَّنَا يَحْيِكُمْ ‘Хай захистить тебе Господь’ [حنين, 14]. Загалом 9 із 10 випадків вживання форми *yifʿal* зумовлені передуданням модальних слів, допоміжних дієслів і часток та конструкцій, які передають різноманітні відтінки модальності та кон’юнктива [Mitchell 1962, 82-86]. Складні дієслівні часи слід розглядати з урахуванням модальності й аспектуальності [Wise 1975, 101], оскільки час дієслова як граматична категорія корелює з граматичними категоріями виду і способу дії [Селіванова 2006, 658].

За даними А. Ель-Тонсі, форма *kān yifʿal* зустрічається: а) для позначення дії, яку суб’єкт мав виконати з певних причин; б) при вживанні дієслів зі значенням бажання, можливості тощо; в) при вживанні безособових дієслів [El-Tonsi 1990, 146]. Приклади з художніх творів демонструють, що в цій формі минулого тривалого часу зберігається типовий для немаркованого імперфекта відтінок кон’юнктива: مَا كُنْتُ أَتَّصُرُ يَنْزِلُ الشَّارِعَ وَالغَارَةَ شَغَالَةً ‘Я б ніколи не могла уявити собі, що він вийде на вулицю під час авіанальоту’ [سعدون المجنون, 101]; أَنَا مَا كُنْتُ أَعْرِفُ إِنْ خِيَالِكَ وَاسِعٌ بِالشَّكْلِ دَهْ ‘Я б і не дізнався, що в тебе така багата фантазія’ [البهلوان, 40]. Чіткіше цей відтінок простежується в разі вживання цієї форми в межах конструкції з нереальною умовою: لَوْ مَامَا شَاقَفْتَنِي وَأَنَا نَائِمٌ عَلَى الْأَرْضِ كَانَتْ تَلَطَّمُ ‘Якби мати побачила, що я сплю на підлозі, вона б була себе по щоках’ [أولادنا في لندن, 28]; لَوْ أَنْتَ أَبُويَا بَجْدَ مَا كُنْتُ تَضْغَطُ عَلَيَّ اِقْتِصَادِيَا! ‘Якби ти дійсно був моїм батьком, ти б не давив на мене матеріально!’ [المجنون سعدون, 80].

Наявність відмінностей у граматичних значеннях цих двох конструкцій призводить до необхідності їх термінологічного розмежування. Протиставлення “чистої” імперфектної форми маркованій спонукало деяких дослідників ставити питання про наявність опозиції “індикатив – кон’юнктив” [Мишкурів 1985, 20]. М. аль-Маасарані визначає форму *kān yifʿal* в сирійському діалекті як “неозначений минулий час”, на відміну від “минулого тривалого” *kān ‘am yifʿal*. “Неозначеність” першого полягає в тому, що дія відбувається не впродовж певного часового відрізка, а взагалі, як дія, характерна для конкретної особи [аль-Маасарані 1965, 515–516]. Однак, в сирійському діалекті ця специфіка визначається наявністю або відсутністю в цій конструкції частки *‘am*, функцією якої є позначення тривалості дії впродовж певного часового відрізка. В єгипетському ж діалекті цю функцію виконує

преформатив *bi-*. Його відсутність в цій конструкції надає дієслову відтінок кон'юнктива, причому не обов'язково по відношенню до минулого часу (як видно з вищенаведених прикладів), тому доцільніше було б визначати цю форму як тривалий час кон'юнктива.

Давноминулий час в АЛМ використовується для передачі дії, що передує іншій у минулому або минулу попередню дію, з наслідками якої пов'язані наступні дії [Шарбатов 1991, 314]. Таким чином, ця форма відображає не лише часову послідовність дій, а й причинно-наслідковий зв'язок між ними, і в цьому аспекті вона є аналогом англійського Past Perfect. В єгипетському діалекті, однак, форма *kān fa' al* найчастіше зустрічається, як правило, в межах умовних конструкцій і передає значення: а) нереальної умови не лише в минулому, а й в теперішньому часі: *لو كنت نمت طول عمرك* 'Якби ти все життя *спав* на одному ліжку зі своїми п'ятьма братами, ти б мене *зрозумів*'; *لو أنا حر التصرف كنت رميته من الشباك* 'Якби моя воля, я б *викинув* його [зараз] з вікна'; *لو الوقت مش متأخر كنت خدت هدومي ونزلت* 'Якби не пізній час, я б [зараз] *взяв* свій одяг і *пішов* звідси' [أولادنا في لندن, 9, 44, 45]; б) реальної умови: *إذا كانت السنين ما خليت هوش ينسى وأنا بعيدة عنه..* 'Якщо роки *не змусили* його забути мене, коли я була далеко від нього ...' [سعدون, 82]. Іноді давноминулий час зустрічається і для підкреслення співвіднесеності минулої дії з моментом мовлення: *وانتي ما* [سعدون المجنون, 101]. 'Ты і досі *не зрозуміла*?'. Необхідність вживання допоміжного дієслова відпадає, коли на послідовність дій та їх взаємозв'язок вказують сполучники, як-от *ما قبل ما* 'до того, як', *بعد ما* 'після того, як'.

Майбутній попередній час в АЛМ вживається для позначення майбутньої дії, яка завершиться до початку іншої [El-Tonsi 1990, 156], а також дії, наслідки якої сприяють здійсненню іншої майбутньої дії [Шарбатов 1991, 314]. Перше значення зберігається і в діалекті: *بعد ما القرار يطلع ويتنشر في الجريدة... سيكون باع* 'Після того, як наказ буде видано і опубліковано в газеті, він *вже продасть* (землю)' [حنين, 109]. Точкою відліку може бути і певний часовий відрізок: *دانا مديت أجازتي أسبوعين بس حانكون خلصنا فيهم المسائل المعقدة* 'Я подожив відпустку лише на два тижні, і за цей час ми *завершимо* невіршені справи' [حنين, 153].

Зв'язок з іншою подією або часовим відрізком – невіддільна умова вживання форм майбутнього попереднього та давноминулого часів [Wise 1975, 103]. В АЛМ у цих двох формах вираже-

ний причинно-наслідковий зв'язок між двома діями [Шарбатов 1991, 314], проте в діалекті це явище відслідкувати важче через доволі рідке вживання форми *ḥa-ukūn fa'al*. Шагаль В.Е. відмічає і інше характерне значення форми майбутнього попереднього часу в складі простого речення – модальність [Шагаль 1983, 460]. В єгипетському діалекті її прояв можна побачити на прикладі, в якому присутнє значення кон'юнктива: الأرض! حاكرون بعثها في المزداد أو: 'Земля! Я продав би її з аукціона або оформив доручення на дядька, щоб він продав її за мене' [حنين, 154].

Серед специфічних діалектних часових аналітичних конструкцій найчастіше зустрічається форма *kān ḥa-yif'al*. Про появу її морфологічного аналогу в АЛМ – форми майбутнього в минулому *كان سيفعل* – вже згадувалось вище. Однак, привертає увагу відмінність у значеннях цих конструкцій. В АЛМ вона позначає дію, яка є майбутньою по відношенню до якоїсь минулої дії [Шарбатов 1991, 314], або, за іншим визначенням, використовується в умовних реченнях і непрямому запитанні після сполучника *إذا* 'якщо', де за синтаксичними умовами має бути дієслово минулого часу, хоча йдеться про майбутній час [Шагаль 1983, 461]. В єгипетському ж діалекті її значення пов'язане не з часовою точкою відліку або зв'язком з іншою дією (на відміну від форм *kān fa'al* та *ḥa-ukūn fa'al*), а з обставинами, які перешкодили здійсненню дії [Wise 1975, 103]. Отже, типовими для неї значеннями в діалекті є: а) намір у минулому здійснити дію, яка, однак, не відбулася через певні обставини (які не обов'язково згадуються, але мають на увазі або відомі співрозмовникам): *خلصت وكننت حاشترى*: 'حاطاها فين؟ - خالصت وكننت حاشترى: 'Де ти її поклала? – Вона закінчилася, і я вже збиралася купити іншу' [حنين, 162]; б) вказівка на те, що дія ледве не відбулася: *أولادنا في لندن*: 'كنت حانسي ماجدة' [حنين, 47]; *لأنك كنتي حاتجيبى لهم مدرسين*: 'كنت حانسي ماجدة' [حنين, 128]. Наступний приклад демонструє поєднання обох цих значень: *لأنك كنتي حاتجيبى لهم مدرسين خصوصي من بره وتدفعي لهم أجرتهم من مصروف البيت - ما كنتش حاجيب مدرسين*: 'لأنك كنتي حاتجيبى لهم مدرسين خصوصي من بره وتدفعي لهم أجرتهم من مصروف البيت - ما كنتش حاجيب مدرسين' [حنين, 33].

Решта аналітичних часових форм є доволі рідкісними. Конструкція *bi-ukūn fa'al*, за даними А. Ель-Тонсі, позначає фреквентатив або хабітуальне значення в теперішньому часі перед

початком іншої дії або часового відрізка: على الساعة ثمانية سيكون خرج 'До дев'ятої години він *вже виходить* із дому' [El-Tonsi 1990, 157]. За даними К.Хоулз, однак, фреквентатив у цій конструкції відноситься до сфери майбутнього часу [Holes 1995, 192].

Форма *bi-ykūn bi-yif'al* представлена у А. Ель-Тонсі як та, що передає хабітуальне значення в теперішньому часі, на фоні здійснення іншої дії: مراته بتكون بتعمل شغل البيت 'Коли він повертається, його дружина *займається* домашніми справами' [El-Tonsi 1990, 157]. Нам вдалося знайти лише один приклад у досліджуваних творах з таким значенням: لما يكون حد بيكلمك لازم تحترم 'Коли хтось з тобою *розмовляє*, треба поважати його слова' [19, أولادنا في لندن].

Форма *ḥa-ykūn bi-yif'al* позначає, як у А. Ель-Тонсі, так і у К. Хоулз, дію, яка відбуватиметься впродовж певного відрізка часу або на фоні іншої дії в майбутньому: على ما نوصل، سيكونوا يتغدوا 'Коли ми приїдемо, вони *обідатимуть*' [El-Tonsi 1990, 156; Holes 1995, 192]. Це значення підтверджується прикладом: انت بتخرج من هنا كل ليلة الساعة ثمانية بتروح فين؟ - بروح الجرنال.. حاكون باروح فين يعني؟ 'Ти виходиш звідси щовечора о 8 годині, куди ти ходиш? – До редакції, куди ж іще мені *ходити*?' [البهلوان, 28]. Форма дієслова у відповіді вказує на те, що та ж сама дія триватиме і в майбутньому. Однак, виходячи з іншого прикладу, співвіднесеність дії з іншим моментом не є обов'язковою: بنخدم مصر.. أمال حانكون بنخدم مين؟ اليمن؟ أيوه، بنخدم 'Ми служимо Єгипту... Кому ж іще нам *служити*? Ємену? Так, ми служимо Єгипту...' [البهلوان, 43].

Щодо решти трьох конструкцій – *kunt 'if'al*, *bi-ykūn ḥa-yif'al* та *ḥa-ykūn ḥa-yif'al*, наведених у А. Ель-Тонсі, про них не згадується в жодній іншій праці. Матеріал художніх творів також не надає прикладів їх реалізації в живому мовленні. Специфічна конструкція *kunt 'if'al* (поєднання форми перфекта 2 особи з імперативом), за даними авторів посібника, вживається для висловлення докору за невиконану дію й позначає зобов'язаність у минулому: كنت قل 'Тобі *слід було повідомити* мені, що ти не прийдеш'; كنتي تعالي ما دام كنتي فاضية 'Тобі *слід було прийти*, якщо ти була вільна' [El-Tonsi 1990, 159].

За даними автора, форма *bi-ykūn ḥa-yif'al* позначає фреквентатив, який має відбутися одночасно або перед іншою дією в теперішньому часі: على ما تيجي من الشغل جوزها سيكون حيزج 'Коли вона повертається з роботи, її чоловік *вже збирається виходити*'. Форма

ḥa-ykūn ḥa-yif'al позначає те же саме стосовно майбутнього часу: *على ما نوصل حيكون حينام* ‘Коли ми приїдемо, він вже збиратиметься лягати спати’ [El-Tonsi 1990, 156–157]. Незважно помітити, що значення цих двох форм відповідає функції вищезгаданої поширеної в єгипетському діалекті форми *kān ḥa-yif'al*, з різницею лише в абсолютному часовому значенні, вираженому допоміжним дієсловом. Тому ці три форми можна об’єднати в одну групу конструкцій, які виражають намір або близькість здійснення дії. Попри відсутність форм *bi-ykūn ḥa-yif'al* та *ḥa-ykūn ḥa-yif'al* у досліджених нами джерелах та їх оказіональну представленість у розмовному мовленні, не слід відкидати можливості поступового закріплення цих “громіздких” форм та набуття ними доволі широкого вжитку, як сталося з конструкцією минулого часу *kān ḥa-yif'al* та її літературним морфологічним аналогом. На користь цього свідчить і той факт, що автори посібника є носіями єгипетського діалекту, і, очевидно, для них такі конструкції не сприймаються як штучні. Однак, навряд чи можна на цьому етапі виділити категоріальні форми та на основі їх опозиції встановити відповідні граматичні категорії, як у мовах з розвинутими, чітко оформленими аналітичними системами дієслова.

У виявленні точних значень специфічних діалектних аналітичних дієслівних форм становить перешкоду їхня доволі низька представленість у текстах. Зокрема, пізніша з досліджуваних нами п’єс за часом написання – “Безумний Саадун” (1992) містить не більше 40 аналітичних дієслівних конструкцій, переважну більшість яких становить форма минулого тривалого часу в функції індикатива та кон’юнктива, і кілька форм давноминулого часу (переважно в складі умовних конструкцій). Таким чином, найбільше в єгипетському діалекті представлені форми *kān bi-yif'al*, *kān yif'al*, *kān fa'al* та *kān ḥa-yif'al*.

Слід зазначити, що складні аналітичні дієслівні конструкції є прерогативою діалекту інтелігенції. Соціальний і освітній рівень мовця та його наближеність або віддаленість від урбанізованих центрів впливають на вибір мовних засобів для вираження видочасових значень дієслова. Зокрема, мовлення сільських мешканців та бедуїнів демонструє найнижчий ступінь реалізації допоміжного дієслова *كان*, і в цьому відношенні діалект неосвічених та фелаків відображає ситуацію, типову для арабської мови до часів епохи “ан-Нахда” [Holes 1995, 192]. Контакти та інтерференція з

мовами інших типологічних систем, які мають місце в великих містах, сприяють розвитку діалектного ладу в бік аналітичності, в тому числі в системі видочасових форм дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

Аль-Маасарани М. Сравнительный анализ некоторых грамматических категорий современных арабских диалектов // Семитские языки. Сборник статей. – Вып. 2, ч. 2. – М., 1965. – С. 513–521.

Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. – М., 1998. – 592 с.

Мишуров Э.Н. Изменения в грамматическом строе арабского литературного языка // Зарубежный Восток: языковая ситуация и языковая политика. Под ред. Никольского Л.Б. – М.: Наука, 1986. – С. 119–125.

Мишуров Э.Н. Типология диалектного и литературного грамматического строя современного арабского языка: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20. – М., 1985. – 35 с.

Плунгян В.А. Общая морфология. Введение в проблематику. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.

Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – 716 с.

Шагаль В.Э., Мерекин М.Н., Забиров Ф.С. Учебник арабского языка. – М.: Военное изд-во, 1983. – 784 с.

Шарбатов Г.Ш. Арабский литературный язык, современные арабские диалекты и региональные обиходно-разговорные языки // Языки Азии и Африки, IV. – Кн.1. – М.: Наука, 1991. – С. 250 – 330.

Шарбатов Г.Ш. Выражение времени в современном египетском диалекте // Ковалев А.А., Габучан Г.М. Арабская филология. Сборник статей. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – С. 121–131.

El-Tonsi, Abbas & al-Sawi, Laila. An Intensive Course in Egyptian Colloquial Arabic. – Part 2. – The American University in Cairo, Center for Arabic Studies, 1990. – 188 p.

Holes, Clive. Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties. – New York: Longman Publishing, 1995. – 343 p.

Mitchell T.F. Colloquial Arabic. The Living Language of Egypt. – London: The English Universities Press, 1962. – 240 p.

Spitta-Bey, Wilhelm. Grammatik des Arabischen Vulgärdialectes von Aegypten. – Leipzig, 1880. – 519 p.

Willmore, John S. The Spoken Arabic of Egypt. – London, 1901. – 368 p.

Wise, Hilary. A Transformational Grammar of Spoken Egyptian Arabic. – Oxford: Blackwell, 1975. – 197 p.

يوسف إدريس. *الغرافير.* – مكتبة مصر، دار مصر للطباعة، القاهرة. – 193 ص.

يوسف إدريس. *البهلوان.* – مكتبة مصر، دار مصر للطباعة، القاهرة. – 127 ص.

علي سالم. *أولادنا في لندن.* – مكتبة مدبولي، القاهرة. – 159 ص.

لينين الرملي. *سعدون المجنون.* – دار سعاد الصباح، القاهرة. – 1992. – 174 ص.

يوسف عوف. *حنين.* – الدار المصرية اللبنانية، القاهرة. – 2000. – 182 ص.